

ENSV SARK-i Banditismivastase Võitluse Osakonna eriteade
13. veebruar 1946. a.

10. veebruaril 1946 võtsid SARK-i Võrumaa osakonna töötajad Võrust Rõuge valda viiva tee 4. kilomeetril kinni Võru Keskkooli vanemate klasside õpilased, kes püüdsid telegraafipostidele kleepida nõukogudevastaseid lendlehti:

- 1) Veski Heino Voldemari p. sünd. 1928. a. 9. kl. õpilane
 - 2) Kaska Valev Jaani p. sünd. 1929. a. 10. kl. õpilane
 - 3) Tammemägi Hans Rudolfi p. sünd. 1929. a. 9. kl. õpilane
- Läbiotsimisel võeti kinnivõetuil ära 259 nõukogudevastase sisuga lendlehte, sh. Nõukogudevastase ajalehe Ugandi eksemplar.
ENSV Siseasjade rahvakomissar kindralmajor A. Resev
ERA F R-LN5 s127. 1106-109

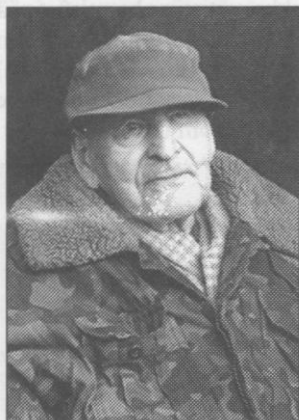

Nr 89

18. märts 2010

XVI aastakäik

TÄNANE LEHT: TAMMEMÄGI HANS ☒ SÕPRUSE 1-4, VALGA 68203 ☎ 56140290

In memoriam Alfred Käärman

14.09.1922 – 04.02.2010

Tedä ei olõ inämb. Vaivalt um suurõl Võromaal Rāpināst Valga liinani nukka, kon es teedä Käärmanni Alfredit. Tä sündü Taheva vallan, õdagu-puulsõ Võromaa haron, mis oll saanu Valgamaa ala. Esä Henno oll Harglõ keriku kellämiis. Alfred lõpõf 4-aastadsõ Valga tüüstuskooli 1943. aastal.

Eesti mehenä haardsõ tä püssä jo suvõl 1942, et Vinne võimu vällä aia ja oll koolipoisin Omakaitse teenistusen.

Näärikuun 1944 astsõ Eesti Leegioni, võidõf kaitsõlahingin Imäjõõ veeren. Suurõl taganõmisõl jäi kodomaalõ mõtsaveles. Sügüse 1945 kaof töösõ käe, a võidõf töösõga edesi viil säidse aastat. Võeti yangi, oll Vinnemaa vangilaagrin 15 aastat ja perän oll viil 14 aastat kiiltü Eestin elämine.

Ku Eesti vabas sai, oll aktiivnõ poliitikan: pidi kõnnit, kirot aolehin, valiti Eesti Kongressi.

Timäst tetti filme Eestin ja Soomõn. Süameaşas oll tälle saanu mõtsavendusõ aolugu Eestin ja Lätin, millele andmidõ kogomist alost jo vangilaagrin.

Käärmanni Alfrediga kaotimi Eesti mehe, kedä es murra maailma maru egä uma kannatusõ. Säändsenä püsüs tä edesi Eesti tulõvilõ rahvapõlvilõ.

RAUDVASARA VALDUR

Meenutusi Alfred Käärmannist ja Eesti Endiste Poliitvangide Valgamaa ühendusest

Vene punaimpeeriumi okupatsioonivõim Eestimaaal tugines terrorihirmuga kaasnevate vanglate ja vangilaagritega. See võim lahutas armutult vanemad lastest, lõhkus perekonnad ja sõpruskonnad. Lahutas inimkooslused kodust ja kodumaast, haridusest, vanusest, elukutsest, rahvusest või usust hoolimata. Neid laiali paisates kauguste taha orjalaagritesse nälja, külma, sadistide omavoli meelevolda. Olen näinud kustuva kaasmaalase pilgus igatsust ja usku oma kodu ja kodumaa kestvusse, huultel soovi kodumaa mullas puhata. Aga kannatused siiski ka ühendasid inimesi, jagatud mure oma kaaslasega kergendas südant, aitas vaimu hoida vaevatud kehas. Nii elati kindlas usus, et vangisõprus jääb kestma ka vabaduses ja töötati kindlasti peale vabanemist kohtuda ja sõprust jätkata. Nagu lubadusega ikka, välja tuli nagu alati – suuremal osal vabanenutel jäid need lubadused laagrivärvate taha, ees ootas elu, mis tahtis elamist. Hulgi oli ka neid, kes sõprussidemeid aatekaaslastega ei katkestanud, vaatamata ohtlikule ja vaenulikule keskkonnale. Kohtumised väikeste sõpruskondadena said toimuda ainult varjatutena mingi perekondliku sündmuse tähistamise raames, oli selleks siis sünnivõi pulmapäev või midagi taolist. Oluline oli see, et „koputajate“ ettekannetele oleks KGB-le asja millegagi põhjendada. Soov-unelm poliitvangide või

vabadusvõitlejate laiaulatuslikumast organisatsioonist mõlkus paljude meeles, seda aga tuli lükata edasi vabamate aegade saabumisse, et see kord saabub, uskusime raudkindlalt. Ja see aeg ja aasta saabuski, esialgu areldi, aga siiski!

1988a. lõpul kutsus 16-aastase vangistaažiga Edgar Ranniste oma koju Tallinnas Magasini 7, grupi endisi aktiivsemaid Džezkazgani ja Kengiri laagrikaaslasti eesmärgiga korraldada kommunismivangide kokkutulek ja nende ühenduse loomine. Esmalt otsustati kokku kutsuda endised Steplagi vangid ja luua neid ühendav Endiste Steplagi Poliitvangide Ühing (ESPÜ). Ajaks valiti 24. juuni 1989a. kell 15:00 Tahkuranna koolimaja õues. Selle kuupäeva kasuks rääkis asjaolu, et Eesti Muinsuskaitse Seltsil oli kavandatud president K. Pätsi taastatud ausamba avamine Tahkurannas 25. juunil, mõne kilomeetri kaugusel koolimajast. Sellega võis loota rahva rohkearvulisele osavõtule mõlemal üritusel, need lootused ka täitusid.

ESPÜ kordaläinud loomine sai ajendiks taoliste ühenduste tekkele kõigis maakondades ja linnades erinevate nimetustega ja mõneti erinevatel aegadel ja kuupäevadel. 1990a. 21. juulil jõuti niikaugale, et loodi ülemaaline Eesti Endiste Poliitvangide Liit (EEPL).

Esireas istub paremalt teine Juhan Teder. Teises reas vasakult kolmas Alfred Käärmann. Seisab paremalt esimene Kalju Roolaine. Kõige taga lipureas seisavad paremalt Elmar Roose, Harry Tromp, kolmas pikk mees keskel Helmut Hanimägi.

Endiste poliitvangide Valgamaa Ühendus asutati 17. aprillil 1995a. Valgas, Puiestee 2 toimunud koosolekul, kus võeti vastu kinnitamisele esitatav põhikiri ja valiti juhatus: Esimees Juhan Teder, aseesimees-laekur Endel Reiljan ja nõunik Leopold Vahtra. Põhikiri kinnitati 25. aprillil 1995a. Tartu Linnakohtu kohtunikuabi Ene Jõgi poolt. 1995a. alustati 42 liikmega, 2003a. 1. jaanuari seisuga oli liikmete arv kahanenud 22 liikmeni, milline arv on selles suuruses käesoleva ajani ka püsinud, väheste muutustega siiski. Esmavalitud juhatus oli palju aastaid liikuma-panevaks jõuks ja hästi toimiv. Korvamatuks kaotuseks ühendusele oli J. Tederi ja L. Vahtra lahkumine igaviku teedele. Õnnestunult sai Juhani asemele valitud väarikas asendaja Harry Tromp ning jätkuvalt püsib „ravis“ töökalt Endel Reiljan. Endel Reiljan on koostanud ja esitanud Valgamaa ühenduse kokkuvõtliku ajaloo ja tegevuse ülevaated EEPLiidu kahele ilmunud aasta-raamatule. Valga Muuseumile esitatud materjalide kohta kahjuks ei ole allakirjutanul käepäraseid andmeid. Osalt muidugi sellepärast, et sain EEPL liikmeks 1990a. aprillikuust

alates Võrus, Tartu 33 keldrisaalis toimunud endiste koolidest arreteeritute kokkutulekul. Võrumaa ühendus ei kujunenudki elujõuliseks ja läks Tartu ühenduse koosseisu, mistõttu tulin üle Valgamaa ühenduse liikmeks. Nii ei ole ma läbi elanud Valga ühenduse algaastaid, küll aga olen kõik järgnevad aastad kogenud meeldivat ja sõbralikku ühendusesisest õhkkonda.

Kurvaks teeb asjaolu, et poliitvangide elust osavõtjate arv päev päevalt kahaneb. On kurb, kui ühe või teise nime taha tuleb märkida: kõndimisega raskus, iga surub maha, ei välju kodust ega toast, nägemise- või kuulmise puudus ja kõige raskem – surnud. Veelgi kurvem on tõdeda, et kui Eesti annalides oli üle 50 000 represseeritu nime ja nendest oletatavasti on veel elus vaid paartuhat – on EEP Liidu hääbumine silmade ees. On räägitud noorte kaasamisest oma vanaisade või isade ühendusse, mõnedes teadaolevates ühendustes on see õnnestunud, põhiliselt aga mitte, noored on isamaast irdunud, milles on süüdi meie koolisüsteem, aga eelkõige meie ise – kodu, perekond, meedia. Suur osa poliitvangidest ja represseeritustest unustasid või hülgasid aastate jooksul oma ideaalid, millede eest nad ise olid võidelnud ja kannatanud, sulgusid endasse, minetasid vajaduse jätkuvalt seista ühendatult, üheskoos oma eesti oleviku ja tuleviku eest. Sellest väikene meenutus möödanikest.

1994a. 22. septembri „Valgamaalases“ avaldasin artikli pealkirjaga „Meenutusi koolinoorte vastupanuliikumisest Valgamaal“. Selles tõin näitena ära Tihe- metsa Metsatehnilise Tehnikumi noorte tegevuse, millest võttis osa ka üks Valgamaa ühenduse liige Elmar Roose. Meenutasin Valga Raudteekooli nr.2 noorte tegevust. Teadaolevalt tegutses Valgamaal noortegrupp „Põhja Kotkad“ ja „Noored Kotkad“ (S. Unt, V. Värk, O. Loog jt), grupp „Skaut“ (6 liiget), Valga Raudteekoolis nr.2 organisatsioon „Must Kolmnurk“ (9 liiget, Ü. Poola, K. Reiljan, H. Sepa, O. Haug, J. Kangro, A. Karask, E. Keldt, Evald Keldt – ilmselt kaksikvennad, J. Taat), segagrupp (4 liiget, J. Vaine, H. Vaine, H. Johanson, R. Veike), teine Raudteekooli nr.2 grupp (6 liiget, O. Nirk, R. Nirk, H. Noormets, B. Uibo, K. Nirk (ema), L. Must), grupp „Kolm Lõvi“ (Harry Tromp jt). Veel on andmeid vangistatud Valga noortest, nimeliselt Harik Norralt koos vendade K. ja L. Gross, samuti Eldur Parder jne. Loomulikult toodud nimed pole kindlasti kõik. Artikli mõte ja lootus oli saada teavet noorte vangistatute kohta, et see teave jäädvustada Endiste Õpilaskorraldusvõitlejate Liidu poolt U. Josia koostatavasse raamatusse „Saatusekaaslased“, samaaegselt oli palve osalemiseks Poliitvangide ühenduses. Artikli lõpus oli ära toodud kontaktandmed Elmar Roose ja minu kohta. Üleskutse ei leidnud vastukaja. Me ei saanud ainsatki telefonikõnet ega kirjalikku teavet. Kahjuks on paljud saatusekaaslased aja jooksul ilmselt loobunud oma noorusaastate ideaalidest ja unustanud või vaikivad

Istuvad esireas vasakult esimene Alfred Käärmann, teine Juhan Teder. Seisavad vasakult teine Endel Reiljan, seitsmes Harry Tromp, üheksas Elmar Roose, kümnes Kalju Roolaine, neljateistkümnes Helmut Hanimägi

maha kogu oma võitluse ja kannatused. Paljud on vene- ja omamaistele punastele mõrtsukatele kõik andestanud, kuigi keegi nendest ei ole seda palunud. Aga elu näitab selgelt, et unustada ei tohi me midagi, me oleme oma isamaa nimel kohustatud kõike mäletama. Ajaloo võltsimise ja väänamise vältimiseks peame oma mälestused kirja panema, edasi andma, nendest ise järeldusi tegema, õpetama minevikust õppima oma lapsi ja lapselapsi, lähedasi, et ei korduks, ei saadaks korrata võõrvõimu ega meie oma rahvusreeturite abiga meie poolt läbielatud õudusi. Veel elavad need mõrtsukad meie keskel prisket elu ja piiri taga edasi. Nad andsid endast märku aprillimässuga ja jätkuvalt igapäev meedias Moskvaga lepinguga seotud erakonna tiiva all. Tõde on see, et võitlus Eestimaa iseseisvuse ja vabaduse eest ei lõppe kunagi. Peame meeles pidama, et Kalevipojal oli põldu kündes sortside tõrjeks mõök vool.

Teadaolevalt on Valgamaa noortest ühena Hariku Norralt oma värvikad mälestused kirjalikult suutnud jäädvustada kogumikus „Saatuskaaslased“ ja raamatus „Võimas ja sünge Patarei“, viimati mainitud raamatus on kirjas ka Valga tüdruku Helgi Raudseppa ja Erich Talve (Timpmann) mälestused. Erilise tuntuks on pälvinud kogu Eestimaal ühe käesoleval aastal meie keskelt lahkunud Valga Ühenduse liikme Alfred Käärmanni mälestused. Alfred alustas oma võitlusteed koolipoisina Eesti Omakaitstes 1942 aastal. Jätkas võitlust bolševismi vastu Eesti Leegionis õlg-õla kõrval teiste Euroopa rahvastega. Kuigi Saksamaa katse tõkestada bolševike maailmavallutamiseks alustatud sõda lõppes tänu lääneliitlaste reeturlikule liitumisele maailma kõige verisema mõrtsukriigi bolševike Venemaaga, lüüasaamisega, oli siiski tegelikult antud surmahoop ka nn. Nõukogude Venemaale. Maailma revolutsiooni ei teostunud, Venemaale anti Roosvelti, Churchilli mahitusel

sõjasaagiks röövimiseks, vägistamiseks ja tapatalguteks pool Euroopast, sealhulgas muidugi Eesti, Läti, Leedu, Preisimaa. Tollal selline inimhõimustusele võimatu tunduv barbaarsus ei mahtunud tavainimesele lihtsalt pähe. Loodeti „valget laeva“, so Läänemaalma mõistusle tulekut, riikide taastamist, Atlandi Harta toimimist, tsivilisatsiooni päästmist. Seda ei tulnud. Alistatud maades asusid rahva parimad pojad ja tütreid enda kaitsele loomnimeste kuritegude vastu, oma kodu, laste, naiste, kultuuri, oma elu eest võitlema. Erinevates riikides erineval viisil erinevate nimetuste ja üksustena. Eestis kandis vastupanu relvastatud aktiivne osa metsavendluse nime. Metsavendade koguarvu on hinnatud algaastatel 40 000-le, aktiivsete võitlejate arvu 10 000 – 15 000-ni. Üks nendest paljudest oli ka Alfred Käärmann. 1945a. sügisel sattus Alfred varitsusele ja sai vasakust käest raskelt haavata. Läti metsavennad osutasid talle abi, ent kätt ei suudetud päästa, nooruke läti arst suutis aga siiski päästa Alfredi elu. Alfred jätkas peale paranemist võitlust ühekäelisena veel seitse pikka aastat, kuni reetmise tulemusena sattus KGB küüsi. Järgnes 15 aastat orjalaagrit, vabanedes ei saanud elamisluba oma kodukohta ega Eestimaale. Ent ka nendel aastatel jätkas Alfred võitlust surmavaenlaste vastu, võitlust sõna kaudu. On ju meile kristlastele teada tõsiasi, et maailm ja elu said alguse sõnast. Sõna jõudu ei saa alahinnata, ka valede sõnade jõudu mitte. Alfred kirjutas raamatu „Surmavaenlaste vastu“, see on parim, lihtsam ja kõige ausam raamat vabadusvõitlusest ja metsavendlusest. Seda on nimetatud metsavenna „piiblik ja entsüklopeediaks“. Alfredi teine raamat on pühendused tema abikaasaks sirgunud kodutütrele, truust, vaprast abilisest eluteel. Alfred oli valitud Eesti Kongressi liikmeks, temast on tehtud filme. Ta on avaldanud mitmeid järjejutte ja artikleid „Võrumaa

Teatajas“. Viimased on häirinud endisi koputajaid ja hävitus pataljoni ning kutsunud esile katseid igati laimata Alfredi poolt väljaõeldut. Alfred on osutanud au ka Ugandi toimetusele, pöördudes 2005a. märtsikuul Valev Kaska poole alljärgnevalt:

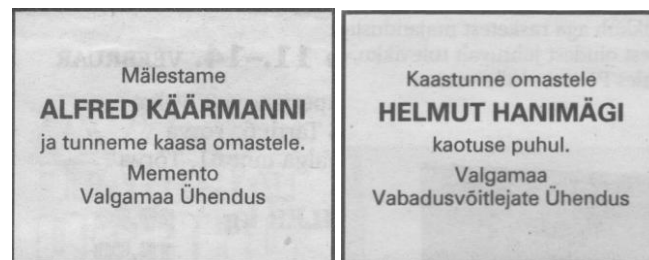
„Metsavenna palve. Saadan Sulle Ugandis avaldamiseks kaks ajaloodokumenti, mida olen jahtinud kümme aastat! Ma ei ole küll kindel, et Sa saad nad kätte. Minu sooviks on et Ugandi avaldaks nende mõlema dokumendi täieliku teksti muutmata – kärpimata, ühes minu selgitusega! Alfred Käärman, metsavend 1944-1952.“

Ugandi täitis Alfredi palve ja Ugandis nr. 51 samal aastal ilmusid mainitud dokumendid. Esimene nendest oli ENSV RN ja EKPKK määrus nr 790 04.09.1945, mille alusel rööviti paljaks ja võeti ära tuhanded Eesti talud, pered aeti oma kodust välja ja hiljem, 25.03.1949a. järgnes küüditamine. Teine on Eesti Kirjanike Liidu auliikme August Jakobsoni „Surematu teos“. ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 12. oktoobrist 1957a. mis keelas tagasipöördumise Eesti NSV-sse karistuse ärakandnud poliitvangidel ja omavolilise tagasipöördumise eest karistatakse 1-3 aastase vabadusekaotamisega ühes järgneva eemaldamisega vabariigi piiridest. Valev Kaska leidis kohase olevat täielikule tekstile eelnevalt lisada järgmist: „Hea võitluskaaslane Eesti iseseisvuse eest! Võitlesime ja võitleme ühist võitlust, et meie sünnimaal saaks tõe ja õiglus kord kõikide eestlaste ühiseks aateks. Ugandi avaldab alljärgnevalt mõlemad dokumendid kärbeta ja muutmisteta“. Nii ka toimus.

Teisena tuntuks saanud mälestuste jäädvustajaks on Valga Ühenduse kunagine auväärne liige Kalju Roolaine. Tema mälestuste raamat kannab peal-kirja „Skaudipoisina elu miiniväljadel“, milline osaliselt avaldati ka 1998a. Valgamaalases. Minu viimane kohtumine Kaljuga toimus 2004a. Viljandi kokkutulekul Lossimägedes. Kalju kurtis nägemise nõrgenemise üle, aga oli ülimalt rõõmust valgalsega kokkusaamise ja jutuajamise üle. See kohtumine ja jumalagajätt, mis osutus viimaseks, oli liigutavalt südamlik.

Kurvastusega tuleb meenutada ka, et 2009a. jõulukuu viimastel päevadel lahkus meie hulgast hea aatekaaslane Helmut Hanimägi. Helmut oli peale eestlaseks olemise valglastele tuntud kaua-aegse autosõidu õpetajana autjuhtide kursustel õppijatele. Helmutit nägime ka tema kodukandis Mõnistes tehtud dokumentaalfilmis osalemas metsavendade punkri asukoha näitamisel. Samas filmis näitas ta vabadussõjaaegsete kaevikute jälgi, kui Eesti-Läti piiriküsimuste lahendamisel olime valmis oma piiri relva jõul lätlaste eest kaitsma. Õnneks või õnnetuseks tuli Eestil leppida võõraste poolt pealesurutud Eestile äärmiselt ebaõiglase piirijoonega. Valga poolitamise ja suurte alade loovutamise ja lätlastele.

Meie Valga ühenduse iga liige on tore ja hea inimene selle sõna parimas tähenduses. Iga ühenduse liikme mälestused ja meenutused on hindamatu väärtusega Eesti rahva ühisvara, millest järeltulevad põlvned saavad õppida, ammutada elujõudu isiklikuks eluks ja eestlaseks jäämiseks. Sellepärast rääkigem, kirjutagem, meenutagem. Ärme anname alla nendele, kes keelitavad meie poolt läbielatud unustama, vaikima, et nendel avaneks taas võimalus korrata mineviku idasuunalisi õudusi ja häbiväärset alistumist.

In memoriam

Hans Savisaar

25.11.1927 – 25.12.2009

Hans oli allakirjutanu klassivend ja aatekaaslane Võru Gümnaasiumi 10. klassis 1945. aastal. Hans kuulus koolinoorte põrandaalusesse vastupanuorganisatsiooni „Skautlus“. Peale 10. Rohelise Partisanide Pataljoni Lükka punkri hävitamisele järgnenud õpilastvastupanu organisatsioonides osalenute arreteerimist arreteeriti ka Hans 29.12.1945 aastal. Mõisteti okupantide sõjatribunali poolt süüdi paragrahvide 58-1a ja 58-11 alusel karistusega 10 aastat. Hans kandis karistust Taišeti orjalaagris. Hansu isa-ema ja õde küüditati 1949a. märtsis Irkutski oblastisse asumisele, kus samal aastal Hansu isa Aleksander ka suri. Hansu saabumist peale laagrist vabanemist oma ema-õde juurde kirjeldas minu asumisel olev klassiõde Endla Abel ühes oma kirjas minule järgmiselt: „Irkutsk, 23.10.54a... Eks laon Sulle siis ette uudised kõigepealt. Mõõdunud neljapäeval kell 8 saabus siia Hans Savisaar Taišetist, kus ta oli vabanenud vist paar kuud varem, selle aja aga kulutanud enda sealt kohapealt lahtirabelemisele. Ta elab meie vastas toas nagu Sa arvatavasti tead ja ma olen teda paar korda koridori peal ka näinud.“

Peale asumisel vabanemist 1958a. sai Hansu elukohaks Tartu, kus ma paaril korral sain Hansuga ka kokku. Tihedamaid sidemeid ei tekkinud, aeg ja minul elamisloa puudumine ENSV-es ei soosinud seda. Aga helge mälestus Hansust on mulle jäävalt saatjaks elutee lõpuni ja usun et ka kõigile, kellel oli au ja õnn Hansuga olla kohtunud.

Hans Tammemägi.

